

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 STOCKHOLM

Överklagande av hovrättsdom – snatteri, nu fråga om påföljd

Klagande

Riksåklagaren

Motpart

CR

Saken

Snatteri, nu fråga om påföljd

Dom

Hovrättens för Nedre Norrland dom den 8 november 2011 i mål nr B 789-11

Yrkande

Jag yrkar att Högsta domstolen med ändring av hovrättens dom skärper bötesstraffet.

Bakgrund

Åtalet

CR åtalades för snatteri. Enligt åtalet hade hon i maj 2011 i en stormarknad olovligen med tillägnelseuppsåt tagit varor till ett sammanlagt värde av 766 kronor. CR var vid tiden för den påstådda gärningen 18 år och 8 månader gammal.

Tingsrättens dom

Tingsrätten dömde CR för snatteri och bestämde påföljden till 70 dagsböter. När det gäller påföljdsfrågan uttalade tingsrätten följande.

Påföljden bör bestämmas till dagsböter. Med hänsyn till att det föreligger skiftande praxis på området avseende frågan om ungdom ska beaktas vid fastställan-

det av antalet dagsböter finner tingsrätten att det lindrigaste alternativet bör dömas ut. Tingsrätten beaktar därför hennes ungdom vid straffmätningen.

Åklagarens överklagande till hovrätten

Åklagaren överklagade tingsrättens dom och yrkade att hovrätten skulle ändra tingsrättens dom och bestämma påföljden till 110 dagsböter.

I överklagandet uttalades att frågan i målet är om dagsbotens storlek ska bestämmas utifrån riksåklagarens riktlinjer (2004:1) för tillämpning av 29 kap. 7 § brottsbalken – ungdomsrabatt eller utifrån den tabell som redovisas i doktrinen av Martin Borgeke (Att bestämma påföljd för brott, s. 205). Den gärning CR gjort sig skyldig till konstaterades ha ett straffvärde som för en vuxen person skulle ha legat på 110 dagsböter. Enligt riksåklagarens riktlinjer saknas normalt skäl till ungdomsrabatt vid brott som ska föranleda böter när gärningsmannen är 18-20 år. Borgekes tabell innebär däremot att en åldersreduktion ska göras även för denna åldersgrupp.

Åklagaren konstaterar att riksåklagarens riktlinjer och Borgekes modell skiljer sig åt på olika sätt och anser att det finns argument för och emot respektive modell. Det ansågs emellertid finnas övervägande skäl för att tillämpa riksåklagarens riktlinjer.

Hovrättens dom

Hovrätten ändrade tingsrättens dom i påföljdsdelen på så sätt att påföljden bestämdes till 80 dagsböter.

Enligt hovrätten kan 29 kap. 7 § brottsbalken beskrivas som en allmän strafflindringsregel för den som är under 21 år vid gärningen. Även om straffreduktion på grund av ungdom främst varit avsedd att ske vid fängelsestraff finns det enligt hovrättens uppfattning med hänvisning till lagtextens generella utformning inget skäl mot att tillämpa den även vid ett bötesstraff. Hovrätten fortsätter enligt följande.

Hovrätten konstaterar vidare att i vilken utsträckning gärningsmannens ungdom ska beaktas vid straffmätningen vid böter och korta fängelsestraff knappast följer av någon fast domstolspraxis. Högsta domstolen har dock uttalat att straffnedsättningen enligt 29 kap. 7 § brottsbalken normalt bör bli större för den som när brottet begicks var väsentligt yngre än 21 år än för den som nästan fyllt 21 år, men också att straffreduktionen rimligtvis bör bli större vid långa fängelsestraff än vid kortare frihetsstraff eller dagsböter (se NJA 2000 s. 421). Högsta domstolen har emellertid avfärdat tanken på en schematisk regel som utgår från en på levnadsålder grundad procentuell straffnedsättning, satt i relation till straffvärdet, för unga lagöverträdare (se NJA 2005 s. 878). I det sistnämnda rättsfallet uttalar Högsta domstolen likväl att det måste anses föreligga ett större utrymme för schabloner för ungdomsreduktion vid bötespåföljd än vid fängelsepåföljd.

Riksåklagaren har motiverat sin konstruktion av ungdomsrabatt vid bötesstraff utifrån myndighetsålderns centrala betydelse i påföljdssystemet. Riksåklagarens riktlinjer har emellertid inte godtagits av Högsta domstolen som ett i alla delar lämpligt instrument för ungdomsreduktion. Tabellen i litteraturen förespråkar ett alternativt synsätt som innebär ungdomsreduktion i samtliga ålderskategorier mellan 15 och 20 år. Den tabellen är i och för sig överskådlig, systematisk i förhållande till ålder och lättillämpad, men har i vart fall inte ännu fått genomslag i något prejudicerande avgörande.

Sammanfattningsvis menar hovrätten att 29 kap. 7 § brottsbalken ska tillämpas även i fråga om bötesstraff och för lagöverträdare i åldersgruppen upp till 21 år, till vilken åldersgrupp CR hör. Enligt hovrättens mening bör reduktionen bli relativt sett lägre för brott på bötesnivå än vid allvarigare brottslighet. Med hänsyn till det sagda och att CR vid gärningstillfället var 18 år bör antalet dagsböter bestämmas till 80.

Grunder för överklagandet

Den rättsliga regleringen m.m.

29 kap. 7 § första stycket brottsbalken

Av 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken följer att om någon har begått brott innan han eller hon fyllt 21 år ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då även döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Förarbetena

I propositionen till bestämmelsen uttalas att den tar sikte på låg ålder som en allmän grund som ska beaktas i sänkande riktning vid straffmätningen och det även inom den normala straffskalan. För bestämmelsens tillämpning krävs inte att gärningsmannens låga ålder på något sätt har påverkat hans handlande, vilket krävs för tillämpning av 29 kap. 3 § 3. Avsikten anges vara att ålder under 21 år vid brottstillfället rent allmänt ska leda till lägre fängelsestraff än som normalt döms ut för en gärning (prop. 1987/88:120 s. 97 f.).

NJA 2000 s. 421

Rättsfallet NJA 2000 s. 421 gällde fråga om straffbestämning för lagöverträdare under 21 år som gjort sig skyldiga till rånbrott. Riksåklagaren hade i sitt överklagande framhållit att det skulle främja intresset av konsekvens, förutsebarhet och en enhetlig rättstillämpning vid bedömningen av brott begångna av unga lagöverträdare, om domstolarna tillämpade en metod, enligt vilken straffen med stöd av 29 kap. 7 § brottsbalken i princip nedsattes med en viss procent enligt en alltefter levnadsåldern fallande skala.

Högsta domstolen uttalade att det är tydligt att straffnedsättning med stöd av 29 kap. 7 § brottsbalken normalt bör bli större för den som vid brottets begående var väsentligt yngre än 21 år än för den som nästan uppnått denna ålder och att

det i princip bör bli fråga om allt större straffnedsättning ju yngre lagöverträdaren är. Vidare uttalades att det emellertid inte enbart är åldern som bör vara avgörande för hur stor straffnedsättningen ska bli. Vid långvariga fängelsestraff kan det ofta vara rimligt att nedsätta straffet mera än vid kortare frihetsstraff eller bötesstraff, och brottens art kan också vara av betydelse i detta sammanhang. Även de omständigheter som anges i 29 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken konstaterades påverka straffmätningen.

Enligt Högsta domstolen skulle en schematisk regel om en på levnadsålder grundad procentuell straffnedsättning i förhållande till straffvärdet bl.a. med hänsyn till dessa förhållanden behöva förses med så många undantag och förbehåll att den inte skulle tjäna till verklig vägledning. De tilltalade i målet var 18 år gamla, när de begick brotten. Med hänsyn härtill, till brottens straffvärden och till övriga omständigheter ansåg Högsta domstolen att straffen för dem borde ha bestämts till ungefär hälften av de straffvärden som skulle ha gällt för en vuxen person. De tilltalade dömdes till fängelse ett år sex månader respektive fängelse ett år.

Riksåklagarens riktlinjer (2004:1) för tillämpning av 29 kap. 7 § brottsbalken – ungdomsrabatt

Riksåklagaren utfärdade den 15 oktober 2004 riktlinjer för tillämpningen av 29 kap. 7 § brottsbalken – ungdomsrabatt (Riksåklagarens riktlinjer 2004:1).

I riktlinjerna konstaterade riksåklagaren att Högsta domstolen med tillämpning av 29 kap. 7 § brottsbalken i ett antal rättsfall hade förkortat frihetsstraff för unga. För alla de fall där straffet ska bestämmas till böter saknades det däremot närmare vägledning om i vilken utsträckning gärningsmannens ungdom normalt bör påverka straffet. Denna relativa osäkerhet om regelns närmare tillämpning under fängelsenivån angavs försvåra en enhetlig handläggning av ungdomsmålen, inte minst vid handläggningen av strafförelägganden. Riktlinjerna tillkom således i syfte att få till stånd en enhetlig tillämpning av bestämmelsen om ungdomsrabatt i 29 kap 7 § brottsbalken.

Riksåklagaren konstaterade att 29 kap. 7 § brottsbalken i första hand hade tillämpats inom området för frihetsstraff, vilket föreföll stämma väl överens med vad lagstiftaren avsett. Även om bestämmelsen språkligt sett hade en vidare räckvidd, talade förarbetena – vid sidan om möjligheten att döma till böter för rena fängelsebrott – endast om en önskan om kortare fängelsestraff för unga. Därvid hänvisades till den i det föregående redovisade propositionen till bestämmelsen (a. prop. s. 97 f.).

Riksåklagaren uttalade att tillämpningen av ungdomsrabatt vid böter ska skilja på omyndiga och myndiga. Därvid uttalades följande.

Med hänsyn till myndighetsålderns centrala betydelse i påföljdssystemet är det enligt min bedömning naturligt att göra åtskillnad mellan de unga lagöverträdare som är omyndiga och dem som har fyllt 18 men inte 21 år. Skälen för att därutöver indela åldersgrupperna framstår som svaga, särskilt mot bakgrund av den individuella prövning som skall ske i det enskilda ärendet.

Riksåklagaren uttalade som sin utgångspunkt att det bärande skälet för en ungdomsrabatt under fängelsenivån är att unga lagöverträdare ska dömas till dagsböter som ersättning för korta fängelsestraff. Den del av området för dagsböter som på detta sätt utnyttjas för fängelsebrott borde i motsvarande mån krympa skalan för bötesbrott. Enligt riksåklagarens synsätt kan inkonsekvenser i reaktionssystemet för unga undvikas genom att dagsbotsskalans övre del för unga lagöverträdare reserveras för ett brott med endast fängelse i straffskalan. Det medför att böteskalan för rena bötesbrott i motsvarande mån trycks ihop. För åldersgruppen 15 – 17 år fanns det enligt riksåklagaren skäl att reservera straffen 100 – 150 dagsböter för fängelsebrott, medan den faktiska böteskalan för samma åldersgrupp borde vara 30 – 90 dagsböter.

Av riktlinjerna framgår att det normalt saknas skäl till ungdomsrabatt vid (1) brott som ska föranleda penningböter och vid (2) brott som ska föranleda dagsböter för gärningsmän som är mellan 18 och 21 år.

Ställningstagandet att det normalt saknas skäl till rabatt på böter för myndiga motiverades på följande sätt.

För den myndige gärningsman som är under 21 år bör en förkortning av fängelsestraffet vara en tillräcklig rabatt för alla de fall där en äldre gärningsman skulle ha dömts till en månads fängelse eller mer (se t.ex. NJA 1991 s 438). Det innebär att det för den åldersgruppen således bör vara aktuellt med böter bara som ersättning för fängelse då detta straff skulle ha bestämts till fjorton dagar.

Det sistnämnda kunde tala för att för myndiga unga lagöverträdare reservera straffet 150 dagsböter för sådana fall där brottet annars skulle ha föranlett fjorton dagars fängelse, och att – som en konsekvens därav – den egentliga dagsbotsskalan för åldersgruppen skulle utgöra 30 – 140 dagsböter. Det är dock ovanligt med så korta fängelsestraff för äldre gärningsmän. Det är också ovanligt med mer än 120 dagsböter som stadigt återkommande straff för ett visst brott (se Strafföreläggande i bötesmål, En sammanställning av tillämpade påföljder, RÅPM 2003:2). Mot bakgrund av den prövning som ske i det enskilda fallet framstår därför behovet av en generell regel om rabatt som liten.

Jag vill ändå peka på att det vid höga dagsbotsnivåer kan finnas särskild anledning att uppmärksamma gärningsmannens relativa ungdom.

Av riktlinjerna framgår vidare att för en gärningsman som är under 18 år bör normalt (1) 100 dagsböter eller mer inte bli aktuellt som reaktion på ett brott med endast böter i straffskalan och (2) hans eller hennes ungdom i övrigt beaktas vid straffmätningen i överensstämmelse med nedanstående omvandlingstabell avseende straffvärde vuxna – straffvärde åldersgruppen 15 – 17 år.

<i>Vuxna</i>	<i>15 – 17 år</i>
30 dagsböter	30 dagsböter
40 dagsböter	30 dagsböter
50 dagsböter	40 dagsböter
60 dagsböter	50 dagsböter
70 dagsböter	60 dagsböter
80 dagsböter	70 dagsböter
90 dagsböter	70 dagsböter
100 dagsböter	80 dagsböter
110 dagsböter	80 dagsböter
120 dagsböter	90 dagsböter
130 dagsböter	90 dagsböter
140 dagsböter	90 dagsböter
150 dagsböter	90 dagsböter

Riktlinjerna avslutades med följande synpunkter.

All straffmätning – även vid bötesbrottslighet – skall ske med respekt för omständigheterna vid den enskilda gärningen och för gärningsmannens person. De lagfästa regler som kan påverka en gärnings straffvärde måste alltid beaktas, och detsamma gäller reglerna om straffskärpning vid återfall och om s.k. billighetshänsyn. Det är mot den bakgrunden som mina synpunkter på tillämpningen av regeln om ungdomsrabatt skall ses. Möjligheterna till nyanser är dock väsentligt mindre på dagsbotsnivån än vad den är vid straff därutöver. För normala fall bör därför mina riktlinjer kunna tjäna till ledning.

NJA 2005 s. 878

I NJA 2005 s. 878 hade den tilltalade när han var 15 respektive 16 år gammal gjort sig skyldig till brott vars sammanlagda straffvärde, om de hade begåtts av en vuxen person, hade motsvarat en månads fängelse. Hovrätten hade bestämt påföljden till 80 dagsböter. Riksåklagaren hade överklagat hovrättens dom till Högsta domstolen och yrkat att påföljden skulle bestämmas till 100 dagsböter. Grunden för överklagandet var att det, som framgår av de i det föregående redovisade riktlinjerna, behövdes en schabloniserad regel om att 100 dagsböter eller mer normalt bör vara straffet för ungdomar i åldern 15-17 år i de fall straffvärdet för en vuxen person skulle ha legat på en månads fängelse.

Högsta domstolen fann inte skäl att frångå hovrättens bedömning när det gällde antalet dagsböter. Detta motiverades på följande sätt.

Som riksåklagaren anfört kan det i nu aktuella situationer finnas behov av att utnyttja bötesskalans övre del för att undvika inkonsekvenser i reaktionssystemet beträffande ungdomar. Det får vidare anses föreligga större utrymme för att tillämpa schabloner för ungdomsrabatten vid bötespåföljd än vid fängelsepåföljd. Exempelvis kan det antas att sådana förmildrande omständigheter som anges i 29

kap. 5 § brottsbalken mera sällan blir av betydelse när det gäller att mäta ut böter.

Att en regel av det slag som riksåklagaren förordat innebär en knytning till straffvärdet för motsvarande brott av en vuxen person är emellertid inte helt användningsfritt. Enligt 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken skall som förmildrande omständighet vid bedömning av straffvärdet beaktas om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Om straffvärdet för en vuxen person är en månads fängelse kan motsvarande värde således vara lägre för en person som var mycket ung när brottet begicks. I praktiken brukar den bestämmelsen sällan behandlas särskilt, utan en allmän bedömning av vilken strafflindring som den tilltalades ungdom bör föranleda görs med stöd av 29 kap. 7 § brottsbalken (se t.ex. Munck i Festskrift till Nils Jareborg, 2002 s. 503 ff.). En schabloniserad regel som tar sin utgångspunkt i straffvärdet för en vuxen kan emellertid behöva korrigeras med hänsyn till omogenhet och bristande erfarenhet som har samband med den tilltalades ålder. Detta skulle komplicera användningen av regeln.

Ett starkare skäl mot en normalpåföljd om etthundra dagsböter i de av riksåklagaren angivna situationerna är att en sådan påföljd måste bedömas i många fall innebära en straffskärpning i förhållande till de påföljder som hittills har dömts ut (jfr NJA 1996 s. 63). Utöver de tidigare berörda skälen har det inte framkommit något som motiverar en sådan straffskärpning. I sammanhanget måste också beaktas att straffet för en vuxen för bl.a. brott av det slag som målet gäller ofta skulle bestämmas till villkorlig dom och ett måttligt bötesstraff.

SvJT 2006 s. 243

I en artikel i Svensk Juristtidning analyserades och kommenterades Högsta domstolens uttalanden i rättsfallen NJA 2000 s. 421 och NJA 2005 s. 878 (Martin Borgeke, Sigurd Heuman, Staffan Levén och Lars Lindström, Två HD-domar angående beaktandet av den tilltalades ungdom, SvJT 2006 s. 243).

Enligt författarna är de båda avgörandena svårtolkade. När det gäller NJA 2005 s. 878 ansågs den egentliga svårigheten kanske inte så mycket ligga i att Högsta domstolen inte ville ta ställning för generella riktlinjer utan i att Högsta domstolens straffmätning avvek från vad som tillämpats av åklagarkåren under åtminstone ett års tid i enlighet med riksåklagarens riktlinjer 2004:1 och också av många domare sedan riksåklagarens riktlinjer blev kända i domstolarna. Högsta domstolens resonemang ansågs på en del punkter sakna fog för sig och domstolens straffmätning ansågs ställa till problem för den som är intresserad av ordning och reda i straffmättningsfrågor.

Författarnas slutsats blev att NJA 2005 s. 878 vilade på en rätt svag grund och att det därför ännu var för tidigt att dra ett streck över de av riksåklagaren framtagna riktlinjerna. Till dess Högsta domstolen kommer med ett mera välunderbyggt avgörande ansågs det därmed rimligt att inte ändra rättstillämpningen i detta avseende.

Martin Borgekes modell för ungdomsrabatt

I boken Att bestämma påföljd för brott konstaterar Martin Borgeke att artikeln i SvJT 2006 s. 243 mynnar ut i att det, även om Högsta domstolen i rättsfallet NJA 2005 s. 878 inte dömde på det sätt som rekommenderas i riksåklagarens riktlinjer, finns skäl att i vart fall tills vidare hålla fast vid dessa (s. 205).

Borgeke lägger emellertid fram en alternativ modell för ungdomsrabatt vid bötesstraff (s. 205 f.). Enligt denna ska en reduktion av bötesstraffen även ske för dem som fyllt 18 år men är under 21 år. I modellen görs vidare skillnad mellan de som är 15, 16 respektive 17 år. På motsvarande sätt görs skillnad mellan 18-, 19- och 20-åringar. Borgeke uttalar bl.a. följande.

En fråga som är värd att diskutera är den, om inte en reduktion av bötesstraffen, i vart fall dagsbotsstraffen, borde ske även för dem som fyllt arton år men som är under 21 år. RÅ hänvisar i sin promemoria (RÅ PM 2004:1) till artonårsgränsens centrala betydelse i påföljdssystemet och menar att det normalt saknas skäl till åldersreduktion av böter för myndiga lagöverträdare. En ordning som innebär att man tillåter åldersreduktion av böter avseende de allra yngsta, dvs. för dem som är femton till sjutton år gamla, men inte för dem som är i det övre ungdomsskiktet leder emellertid till problem med hänsyn till att en åldersreduktion måste göras på fängelsenivån för alla som inte hade fyllt 21 år när de begick brott. Med den av RÅ angivna modellen blir det ofrånkomligen en ansamling av fall, med sinsemellan olika straffvärden, på de översta bötesnivåerna. En bättre ordning skulle vara att tillåta föreskriften i 29 kap. 7 § BrB att slå igenom beträffande alla som har begått brott, som bör föranleda strängare straff än penningböter, när de var under 21 år.

Enligt Borgeke innebär det en olägenhet att riksåklagarens riktlinjer inte gör någon skillnad mellan 15-åringar och 17-åringar och inte heller mellan 18-åringar och 20-åringar (de sist nämnda får ju inte någon reduktion alls).

Borgeke konstaterar att den modell som riksåklagaren valt bygger på ett förslag som utarbetats av Nils Jareborg och som finns publicerat i Josefs resa – en vänbok till Josef Zila (Uppsala 2007) under rubriken Ungdomsrabatt och dagsböter. Innebörden av förslaget är, liksom enligt riksåklagarens riktlinjer, att någon reduktion av bötesstraff för myndiga lagöverträdare i princip inte ska ske.

Borgeke uttalar att det, mot bakgrund av det straffvärde som den aktuella brottsligheten har och med beaktande av förekommande billighetsskäl, finns goda skäl för att försöka ta ett helhetsgrepp över hur ungdomsreduktionen bör tillämpas. Det är ju inte bara fråga om att vissa bötesstraff bör reduceras med hänsyn till den tilltalades ungdom utan också om att ersätta vissa fängelsestraff (eller villkorliga domar, skyddstillsynsdomar, ungdomstjänstdomar etc.) med bötesstraff. Enligt Borgeke fick det i nuläget (år 2008) konstateras att RÅ:s riktlinjer torde ha fått genomslag i domstolarnas rättstillämpning och att någon annan rekommendation knappast kunde lämnas än att de tills vidare borde till-

lämpas för att inte rättstillämpningen ska bli oenhetlig. En förhoppning angavs dock kunna vara att Högsta domstolen ska ta upp hela problematiken i något rättsfall och alltså ge anvisningar som täcker hela frågan om ungdomsreduktion.

I sammanhanget bör också nämnas att i Borgeke/Sterzels påföljdsstudie redovisas innehållet i riksåklagarens riktlinjer beträffande tillämpningen av böter för unga lagöverträdare. Därefter uttalas att Högsta domstolen i NJA 2005 s. 878 har tagit avstånd från riksåklagarens tabell och att en annan syn på hur bötesstraffet bör tillämpas för unga lagöverträdare redovisas av Borgeke i Att bestämma påföljd för brott (Borgeke/Sterzel, Studier rörande påföljdspraxis med mera, 4 uppl., 2009, s. 86).

Högsta domstolens dom den 2 november 2011 i mål nr B 750-11

I dom den 2 november 2011, i mål nr B 750-11, ogillade Högsta domstolen ett åtal för oaktsamt brott mot strålskyddslagen (1988:220). Den centrala frågan i målet var om det fanns erforderligt samband mellan den tilltalades oaktsamhet och hans bristande insikt om risken för att en relevant gärningsomständighet förelåg.

Högsta domstolen bestämde påföljden för två fall av olovlig körning, grovt brott, till 40 dagsböter. Den tilltalade hade vid gärningstillfällena ännu inte fyllt 17 år. I domskälen uttalade Högsta domstolen inte mer än att antalet dagsböter borde sättas ned.

Något om relationen mellan påföljderna ungdomstjänst och böter

Enligt 32 kap. 2 § tredje stycket får rätten döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses som tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

I NJA 2008 s. 626 uttalades följande om motiven till påföljden ungdomstjänst och hur denna påföljd förhåller sig till bötesstraffet.

Av förarbetena till 2007 års reform av ungdomspåföljderna, som bl.a. innebar att ungdomstjänst infördes som en ny påföljd, framgår att en viktig utgångspunkt för reformen var att användningen av framför allt höga bötesstraff skulle minska för unga lagöverträdare i åldersgruppen 15-17 år. Det påpekades att bötesstraff saknar rehabiliterande inslag och inte medför några möjligheter att motivera den unge att leva laglydigt. Vidare angavs att skuldsättning kan försvåra den unges etablering i vuxenlivet och att ett bötesbelopp kan komma att betalas av någon annan, exempelvis en förälder, och därmed få minskad betydelse som en reaktion på den unges brott. Ungdomstjänst skulle enligt regeringen kunna få ett stort användningsområde. Avsikten var emellertid inte att åstadkomma någon generell straffskärpning när det gäller unga lagöverträdare. Det fanns därför behov av be-

gränsning när det gäller den minst allvarliga brottsligheten. De lindrigaste dagsbottsstraffen skulle inte ersättas med ungdomstjänst. Enligt regeringens bedömning borde ungdomstjänst normalt kunna komma i fråga endast när alternativet är ett bötesstraff om minst omkring 60 dagsböter. Det uttalades att detta skulle ses som ett riktvärde och avsåg straffvärdet efter beaktande av övriga faktorer som är relevanta vid straffmätningen enligt 29 kap. BrB. (Prop. 2005/06:165 s. 42, 48, 64, 73 f. och 77.)

Frågan i målet var om ungdomstjänst var en alltför ingripande påföljd för en 15-årig tilltalad som gjort sig skyldig till misshandel. Högsta domstolen fann inte anledning att frångå hovrättens bedömning att misshandelsbrottet för en vuxen person hade föranlett ett kortare fängelsestraff. Med tillämpning av 29 kap. 7 § brottsbalken fann Högsta domstolen att påföljden kunde stanna vid böter. Enligt Högsta domstolen skulle ett bötesstraff, med beaktande av samtliga omständigheter, ha satts något högre än de 50 dagsböter som hovrätten dömt ut. Ungdomstjänst ansågs vid detta förhållande inte som en alltför ingripande påföljd.

Påföljdsutredningen

I juni 2009 beslutade regeringen att en särskild utredare ska göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare (Dir. 2009:60).

Enligt direktiven ska utredaren bl.a. ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätning och påföljdsval eller i något av dessa avseenden. Utredaren ska vidare, när det gäller lagöverträdare som begått brott före 18 års ålder, beakta de särskilda förhållanden som gäller för unga personer och lämna förslag till en slopad eller mera begränsad användning av dagsböter.

Utredaren ska redovisa sitt uppdrag senast den 31 maj 2012.

Min bedömning

Enligt riksåklagarens riktlinjer (2004:1) saknas det normalt skäl till ungdomsreduktion vid brott som ska föranleda dagsböter för gärningsmän som är mellan 18 och 21 år gamla. I det föregående har skälen för detta ställningstagande redovisats. Jag har ingen annan uppfattning i nu aktuella avseenden.

Efter tillkomsten av riksåklagarens riktlinjer har Högsta domstolen i NJA 2005 s. 878 inte, på det sätt som förordas i riktlinjerna, tillämpat en schabloniserad regel om att 100 dagsböter eller mer normalt bör vara straffet för ungdomar i åldern 15 – 17 år i de fall straffvärdet för en vuxen person skulle ha legat på en månads fängelse. Som framgått i det föregående har avgörandet kritiserats i doktrinen. Oavsett detta anser jag att vad som uttalas i domen inte har direkt bäring på frågan om bestämmelsen om ungdomsrabatt normalt ska tillämpas

vid brott som ska föranleda dagsböter för gärningsmän som nått myndighetsåldern.

När det gäller ålderskategorin 15-17 år har Borgeke uttalat att det är en olägenhet att riksåklagarens riktlinjer inte gör någon skillnad mellan 15-, 16- och 17-åringar. Som framgått i det föregående bygger utformningen av riktlinjerna på att myndighetsåldern har en central betydelse i påföljdssystemet och att det därför är naturligt att göra åtskillnad mellan de unga lagöverträdare som är omyndiga och dem som har fyllt 18 men inte 21 år. Skälen för att därutöver indela åldersgrupperna ansågs som svaga. Detta särskilt mot bakgrund av att det i varje enskilt fall måste ske en individuell prövning av de föreliggande omständigheterna. Jag delar denna uppfattning. I sammanhanget kan också upprepas vad åklagaren anförde i sitt överklagande av tingsrättens dom; att Borgekes modell innehåller ett mycket begränsat spann och att utfallet i flera fall blir detsamma som i riksåklagarens tabell. I överklagandet ifrågasattes vidare om det inte innebär en större olägenhet att en 15-åring får betala samma 4 000 kronor i penningböter som sin 50-åriga far.

Som framgått i det föregående uttalades i förarbetena till bestämmelsen om påföljden ungdomstjänst, som infördes genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 2007, att denna normalt borde kunna komma i fråga endast när alternativet är ett bötesstraff om minst omkring 60 dagsböter. En viktig utgångspunkt för reformen var att användningen av framför allt höga bötesstraff skulle minska för unga lagöverträdare i åldersgruppen 15 – 17 år. Vid tiden för reformen torde riksåklagarens riktlinjer ha fått genomslag i såväl åklagarnas som domstolarnas rättstillämpning. En övergång till Borgekes modell kan konstateras få till följd att antalet unga som döms till böter kommer att öka.

Härutöver vill jag framhålla att bötesstraffet inte har de betydande negativa konsekvenser för unga lagöverträdares utveckling som fängelsestraffet har. Särbehandlingen av unga lagöverträdare upp till 21 års ålder motiveras ju till stor del av ambitionen att så långt det är möjligt hålla dem utanför kriminalvården och frihetsberövande påföljder. Därtill kommer att systemet med dagsböter bygger på att dagsbotens storlek bestäms med hänsyn till den tilltalades inkomst, förmögenhet och ekonomiska förhållanden i övrigt. Unga lagöverträdare har normalt lägre inkomster och även i övrigt mindre gynnsamma ekonomiska förhållanden än vuxna, varför dagsbotssystemet redan i och med detta kan sägas kompensera de unga i förhållande till de vuxna. Även de nu nämnda omständigheterna talar enligt min mening emot att särbehandla lagöverträdare som fyllt 18 år när det gäller brott som ska föranleda dagsböter.

Sammanfattningsvis anser jag att bestämmelsen om ungdomsrabatt normalt inte ska tillämpas vid brott som ska föranleda dagsböter för gärningsmän som nått myndighetsåldern.

CR var 18 år gammal vid gärningstillfället. Utgångspunkten bör därför vara att hon ska dömas till samma påföljd som andra vuxna. Vad som är känt om omständigheterna vid gärningen och hennes personliga omständigheter innebär ingen annan bedömning. CR bör därför dömas till 110 dagsböter.

Processfrågor

Frågan om prövningstillstånd

Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Stockholm har inom åklagarväsendet ett särskilt ansvar för metodutveckling m.m. när det gäller ungdomsbrotten. Utvecklingscentrum har i ett yttrande i det nu aktuella målet tillstyrkt att hovrättens dom överklagas till Högsta domstolen. Ytrandet bifogas.

Av yttrandet framgår att utvecklingscentrum dels anordnat ett erfarenhetsseminarium, dels i maj månad 2010 skickat ut en enkät till samtliga åklagarkammarer angående frågan om hur antalet dagsböter ska bestämmas för unga lagöverträdare. Av dessa åtgärder har framkommit att åklagarnas och domstolarnas praxis inte är enhetlig. Vissa tillämpar riksåklagarens riktlinjer, medan andra väljer att tillämpa Borgekes modell. Enligt utvecklingscentrum föreligger det en stor osäkerhet beträffande tillämpningen av 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken vid bötespåföljder både vad gäller lagöverträdare i ålderskategorin 15 – 17 år och de som är myndiga men ännu inte har fyllt 21 år.

Som redovisats i det föregående har också i doktrinen efterfrågats att Högsta domstolen ska ta upp hela frågan om ungdomsreduktion i något rättsfall och ge anvisningar som täcker hela denna fråga.

Påföljdsutredningen ska enligt sina direktiv ta ställning till två frågor som är av särskilt intresse i detta sammanhang. Jag tänker dels på frågan om myndiga lagöverträdare vid straffmätning och påföljdsval ska behandlas som vuxna lagöverträdare, dels om dagsböter ska slopas när det gäller lagöverträdare som begått brott före 18 års ålder. Utredningen ska redovisa sitt uppdrag senast den 31 maj 2012. Uppdraget är mycket omfattande; fråga är om en översyn av hela påföljdssystemet. Ett ikraftträdande av en sådan påföljdsreform torde ligga förhållandevis långt fram i tiden. Vad lagstiftningsarbetet kommer att resultera i när det gäller de nu aktuella frågorna är i nuläget svårt att bedöma. Oavsett detta så tillämpas regeln om ungdomsrabatt mycket frekvent av såväl åklagare som domstolar. Åklagarnas tillämpning sker i stor utsträckning i samband med att strafföreläggande utfärdas. En prövning av Högsta domstolen skulle därför vara av stor betydelse för den dagliga praktiska rättstillämpningen.

Mot bakgrund av det sagda anser jag att en prövning av mitt överklagande skulle vara av vikt för ledning av rättstillämpningen och bör inte avvakta det pågående lagstiftningsarbetet.

Bevisning m.m.

Jag åberopar ingen bevisning. Målet bör kunna avgöras utan huvudförhandling.

Anders Perklev

Lars Persson

Kopia till:

Utvecklingscentrum Stockholm
Åklagarkammaren i Gävle (AM-82744-11)